

BARTHA BIANKA *

Egy 130 éves per mai szemmel

Sándor Iván, *A tiszzaeszlári per és 2015*. Budapest, L'Harmattan – Könyvpont Kiadó, 2015, 240 oldal.

„A mostani világban nem gondoltam, hogy még olyan emberek vannak, akik ezt higgyék.”

Sarf József

Sándor Iván 2015-ben megjelent kötete, *A tiszzaeszlári per és 2015*¹ négy részből áll, amelyek a szerző öt évtized folyamán a témában keletkezett műveit, megszólalásait foglalják magukba. A kérdés rögtön felvetődik, hogy miért lehet aktuális egy közel 130 évvel ezelőtt lezajlott perről szóló munkát kiadni 2015-ben? Erre a választ a szerző csak a könyv legvégén adja meg.

Az első rész az 1976-ban megjelent, *A vizsgálat iratai* című esszé. A szerző 1973-ban, 90 évvel a per után elment Tiszaeszlárra, hogy ott a helyi lakosokkal, akiknek felmenőik éltek és részt vettek a perben, beszélgessen a per utóhatásáról és az emberekben élő képekről. Készített interjút Arday Miklóssal, akinek nagyapja a helyi bíró volt 1882-ben, hatodik osztályos diákokkal, illetve az akkori egyetlen zsidó családdal, Friedmannékkal. Ezekből a beszélgetésekből kiderült, hogy a helyiekben sok évvel a per után is még mindig vérvádként élt az eset, és ezt így adták tovább gyermekeiknek, unokáiknak is.

A szerző bemutatja a vérvádak és az antiszemitizmus történeti hátterét, a zsidóság korabeli helyzetét és Magyarország történetében

* A szerző az ELTE BTK Hebraisztika szakának hallgatója.

¹ Sándor Iván, *A tiszzaeszlári per és 2015*. Budapest, L'Harmattan – Könyvpont Kiadó, 2015. CD-Melléklettel.

elfoglalt helyét is. „*A dolognak két oldala van: egyik a középkor sötéttségének hagyománya: a zsidógyűlölet, a másik bizonyos közgazdasági és társadalmi bajok, melyek amannak tápúl is szolgálnak, és élesztésére fel is használtak.*”² Az esszében külön fejezet, *A per talaja* szól a korabeli közhangulatról és arról, hogy mi vezethetett a vádaskodásig. Későbbi fejezetekben is visszatér a szerző egy-egy alfejezet erejéig a zsidóság történelmére, ezek ugyan kitekintésként is szolgálhatnak, de néha megakasztják az olvasót a per eseményeinek áttekintésében. A per részletekbe menő rekonstruálása a szerző alapvető törekvése, hangsúlyozva, hogy komoly kutatást végzett. Minden idézett résznél feltünteti, hogy kitől és melyik dokumentumból származik az adott szövegrész, azonban alapvetően hiányzik az esszé végéről egy bibliográfia, hogy az esetleges további érdeklődés vagy kutatás támpontjául szolgáljon.

A szerző Eötvös Károlyt helyezi a középpontba, akit aktív, tette kész személyként mutat be, ellentétben a társadalommal, amely igyekszik elnyomni felmerülő problémáit. Sarf Móricnak a perben játszott szerepét, a rendfenntartó erők általi manipulálását, illetve a zsidó közösség ellen való fordulását is megismerhetjük az esszéből. Sándor Iván szerint alapvetően két módon zajlott a korabeli időkben a manipuláció: egyrészt a közvélemény manipulálása az antiszemitizmus terjesztése és a parlamentben való hangoztatása által, illetve Sarf Móricot is manipulálták a kihallgatásokon, családjá és vallása ellen fordították. Sándor hangsúlyozza, hogy a per ugyan a vádlottak felmentésével zárult, de az igazi tetteseket nem azonosították, a hamisan vádlókat nem vonták felelősségre és ez a probléma később eszkalálódott. „... számolni kell azzal, hogy a visszafojtott, a megválaszolatlan kérdések egyszer majd jelentkeznek, a látszatnyugalom még megkéri az árát.”³ Ezt a lezáratlanságot a szerző ellentétbe állítja a Dreyfus-perrel, amely a tiszaezlári után néhány évvel zajlott le. Ott minden nyitva maradt kérdést lezártak, a vádlók a vádlottak padjára kerültek.

Az esszé utolsó fejezetében tárja fel a szerző motivációját a mű megszületésére: „*Mióta a tiszaezlári per nyomában járok, sokan kérdezték tőlem: mi izgat benne elsősorban? ... Hogy más munkáim-*

² Idézi: Kossuth Lajos a Függetlenségi Párthoz elküldött tiltakozó levele, 1883. június 11. , 40.

³ 91.

ban is egy gondolatkört próbálok körüljárni, s lehetőleg módszere-
sen kifejteni: a feltáratlan feltárása izgat, az igazsághoz való emberi
jog mindenekfelett álló létszükségele.”⁴

Az esszét két utószó követi: az első a mű második kiadásához ké-
szült 1983-ban. A szerző felidézi, hogy az 1973-as tiszzaeszlári láto-
gatásakor azt tapasztalta, hogy első pillanattól szemben állt az inter-
júalányaival, mert ők még mindig azt hitték, hogy a zsidók ölték meg
Solymosi Esztert. „Mit éreztem az első beszélgetéseken? Leginkább
azt, hogy mennyire megváltoztathatatlanul kövesednek a legendák, a
hamis tudat vízjelei.”⁵ A második utószót a hatodik kiadáshoz írta
Sándor 2004-ben. Ebben kifejti, hogy a Kádár-korszakban az anti-
szemitizmus is a tabutémák között szerepelt, azonban a rendszervál-
tás után ez a nézet újra feléledt, amitől Magyarországon a politiku-
sok, sem a kormánypártiak, sem az ellenzékiek nem határolódtak el
radikálisan.

A kötet második egysége Sándor Iván *Tiszaeszlár* című drámája,
melynek bemutatója 1967-ben a Miskolci Nemzeti Színházban volt.
A drámában feltűnő, hogy Sarf Józsefnek, Sarf Móric apjának nevét
a szerző Lászlóra változtatta, illetve, hogy Eötvös Károly a mű nagy
részében úgy tűnik, mintha nem segítené a vádlottakat, hanem épp
ellenkezőleg, a vád kezére játszana. Több ponton is eltér a valós
eseményektől a dráma, szinte végletekbe menően igyekszik elhitetni
az olvasóval, hogy nem lesz jó kimenetele a pernek, de a mű végén
mégis felmentést kapnak a vádlottak.

Harmadikként Vér Dánielnek, a tiszzaeszlári vérvád
kultúrtörténetésének Sándor Ivánnal készült interjúja, *Szembenézni a
történelemmel* címmel került be a könyvbe. A beszélgetés 2004-ben
zajlott és főképp a *Tiszaeszlár* című drámáról folyt. Sándor a dráma
megírása motivációjaként a sztálini korszak és a koncepciós pertech-
nika iránti érdeklődését említi. Az 1960-as években egy szerkesztő
barátja javasolta neki, hogy ne Rajk Lászlóról írjon, hanem a
tiszaeszlári perről, mert abban is felismerhetők a koncepciós perek
jellemzői. A darab próbái során két helyről is érkezett panasz, kére-
lem a leállításra, a miskolci hitközségtől és a megyei pártbizottság-
tól, de végül sikerült elérni, hogy be lehessen mutatni. Sándor töre-
kedett rá, hogy a nézőket a vád mellé állítsa, ezzel is fokozva a ka-

⁴ 116.

⁵ 118.

tarzist a darab végén. Egyébként a *Tiszaeszlár* című dráma e kötetben jelent meg először, később a szerző inkább a regény- és esszéírás felé fordult.

A „*Kossuth nemes, szabad Magyarországá...*” című utószóban indokolja meg Sándor Iván azt, hogy miért látta szükségesnek 2015-ben megjelentetni a tiszaezlári perről szóló munkáit. Azt érzékelte, hogy többen is olvasták Eötvös Károly könyvét⁶ az eseményekről, ennek ellenére az utóbbi években mégis ismét felmerült a vádaskodás ezzel kapcsolatban még a parlamentben is. A szerző úgy látja, hogy 2015-ben minden a régi, csak újabb struktúrák jelentek meg, de az idegenellenesség (antiszemitizmus, cigányellenesség) megmaradt, a szélső jobboldal ezt nyíltan vállalja és a kormányzó párt sem lép fel ellene. „*Hosszú a múlt árnyéka, írtam 2014-es naplómban. Tiszaeszlár árnyéka ehhez a múlthoz tartozik. Ha az Időre vonatkozó kérdések értelmét keressük, nem szabadulhatunk attól, hogy a jelen árnyéka is hosszú (lesz).*”⁷

Összességében *A tiszaezlári per és 2015* című kötet átfogó képet ad Sándor Ivánnak a témában írt munkáiról. Személyes hangvétel érzékelhető benne, amely főleg *A vizsgálat iratai* című esszéhez fűzött utószavakban mutatkozik meg. Ugyanakkor a szerző törekedett a tudományos igényességre is, történeti áttekintésin és a tiszaezlári per alapos ismeretén látszik, hogy komoly kutatómunka áll mögötte. A *Tiszaeszlár* című dráma első megjelenése külön érdekesség lehet a színháztörténészek számára is. Sándor Iván évtizedekkel későbbi reflektálása korábbi műveire, illetve megszületésük körülményeire pedig segíti az olvasót, hogy megértse, mennyi létjogosultsága lehet egy Tiszaeszlárról szóló könyvnek 2015-ben.

⁶ Eötvös Károly: *A nagy per, mely ezer éve folyik s még sincs vége*. Budapest, M-érték Kiadó, 2010.

⁷ 236.